

Bir Türkçe Öğrenme ve Öğretme Kılavuzu: Bürûc-ı Fünûn Be-Nâm-ı Havâriyyûn

Muhittin Eliaçık*

Bir Türkçe Öğrenme ve Öğretme Kılavuzu: Bürûc-ı Fünûn Be-Nâm-ı Havâriyyûn

Türk dili ve edebiyatında bir istek üzerine kaleme alınmış hediye amaçlı pek çok eser vardır ve bu eserlerden birisi de dil konusunda ve didaktik tarzda yazılmış olan *Bürûc-ı Funûn* adlı eserdir. Bu eser, uzun süre Romanya’da divan katiplikleri yapan ve bu orada Eflak voyvodası İskerlet-zâde Kostantin ile dostluk kuran Tokatlı Kânî tarafından yazılmıştır. Kânî bu eserini Eflak voyvodasının isteği üzerine onun yeğeni Aleksandır’ın pratik Türkçe’yi öğrenip konuşabilmesi amacıyla yazmıştır. Bu eser, “öğrencilerin duasını alma” amacını da taşımakta olduğundan sadece Aleksandır için değil, onun şahsında bütün Türkçe öğrenip konuşmak isteyenler için de yazılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, hediye, didaktik tarz, liguistik, divan katibi, İskerlet-zâde Kostantin, Aleksandır.

A Manual for Learning and Teaching Turkish: Bürûc-ı Fünûn be-Nâm-ı Havâriyyûn

There are many works which were written as a present in Turkish language and literature; *Bürûc-ı Fünûn* which was written in a didactic style is one of these present works. This work was written by Tokatlı Kani who was secretary of council long in Rumania and established a individual friendship with Voyvoda of Eflak İskerlet-zâde Kostantin. Kani wrote this work on a wish for learning and speaking of practical Turkish of Aleksandır, a nephew of voyvoda of Eflak. This work was written also for achieve prayers of students and specially not only for Aleksandır but also for other want speaking and learning Turkish.

Key Words: Turkish language, present, didactic style, linguistic, secretary of council, İskerlet-zâde Kostantin, Aleksandır

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Meliacik63@yahoo.com

Giriş

Türk dili ve edebiyatında tarihsel süreç içinde çeşitli zaman ve mekanlarda hükümdarlarla onların yakınları, devlet adamları veya halk için bir emir veya istekle ya da hediye niyetiyle çeşitli konularda pek çok eser yazılmıştır (Yavuz, 1983:9-56). Bu eserlerin yazılış sebeplerine bakıldığında genellikle hediye etme (ithaf, tuhfe, yâdigâr) ve bu yolla dua kazanma arzusunun bulunduğu görülür (Eliaçık, 2005). Böyle eserler arasında Türkçe bilmeyen hıristiyan Osmanlı bürokratları için yazılanlar da vardır. İşte, bu eserlerden birisi de, dil konusunda ve didaktik tarzda yazılmış olan *Bürûc-ı Fünûn* adlı eserdir. Bu eser, uzun süre Romanya’da divan katiplikleri yapan ve orada Eflak voyvodası İskerlet-zâde Kostantin ile özel bir yakınlık kuran Tokatlı Kânî (1712-1791) tarafından yazılmıştır. Kânî bu eserini Eflak voyvodasının isteği üzerine onun yeğeni Aleksandır’ın pratik Türkçe’yi iyi öğrenip konuşabilmesi amacıyla kaleme almıştır. Aşağıda geçen yazılış sebebinden de anlaşılacağı üzere eser “öğrencilerin duasını alma” amacını taşıdığından, sadece Aleksandır için değil, onun şahsında bütün Türkçe öğrenip konuşmak isteyenler için de yazılmıştır.

Eserin tertip şekline ve metoduna bakıldığında, öncelikle dil öğretimi ve öğreniminde karşılaşılan kimi güçlüklerin göz önünde bulundurulduğu ve bunun için de o günkü yaşayan dilin pürüzsüz kullanılmasına özen gösterildiği dikkati çeker. Ayrıca, usta bir münşî ve divan katibi olan Kânî’nin, eserini sunduğu kişinin de bir tercüman ve divan katibi olduğunu düşünerek o günkü yaşayan dili kılı kırk yararak incelediği ve günlük hayatta bilhassa yüksek kademede kullanılan ve meslekî ifadelerle anekdotları da içeren konuşmaları seçip kullandığı dikkatten kaçmaz. Bu yönüyle eserin halka faydalı olup olmayacağı yönünde bir soru akla gelse de, eserin akıcı ve çekici uslûbu böyle bir soruyu gereksiz kılar. Ayrıca, eserin örneklemeyle dayalı tertip şekli ve metodu günümüz dil öğretimi ve öğreniminde de uygulanmakta ve birçok olumlu sonuçlar alınmaktadır. Eserde o günün Türkçesini en doğru, akıcı ve güzel bir şekilde öğretmek için yaşayan dil, soru-cevap şeklindeki ilgi çekici konuşmalarda pekiştirici pek çok edebî öge ile birlikte kullanılmış ve deyim, atasözü, mizahî ve meslekî ifadelerle Türkçe’nin gücü ve güzelliği de gösterilmek istenmiştir. Eserde öğüt verici hikayelerle düstur, delil ve kural anlatan söz ve ifadeler de çok önemli bir yer tutmakta ve eser bu yönüyle bir nasihat kitabı olma özelliği taşımaktadır. Her ne kadar eserin asıl gayesi Türkçe öğretimi olsa da kullanılan metodla didaktik gayelere de hizmet edilmiş olmaktadır. Zaten Türk edebiyatında yazılmış pek çok nasihat eserinin dili okuyucunun eseri sıkılmadan ve eğlenerek okuması için son derece akıcı ve düzgün kurulmuş ve Türkçe’nin güzel ve doğru kullanılmasına büyük özen gösterilmiştir. Bu bakımdan böyle eserler Türkçe’nin en

doğru, akıcı ve güzel kullanıldığı eserlerdir diyebiliriz. Günümüzde dil çalışmalarında bu husus göz önünde bulundurulurken böyle eserlere büyük önem verildiği görülmektedir.

Bürüc-ı Fünûn'un başında mealen: *“Bol ve sayısız övgülerin, insanoğlunun vücudunu kelimeler ırmağının menbaı ve edebiyat nurlarının menşei eden Cenab-ı Hakkın kapısına hediye edilmesi layık ve uygundur. Onların her biriyle bilgisizlik çölünün susamışları suya kanar ve edep parıltıları kazanılarak yüksek derecelere ulaşılır”* denildikten sonra; *“hâlâ hıristiyan emirlerin ünlüsü, bir bölük zarifler grubunun lideri, zamanın hünerlilerinin yiğidi, sadakatiyle zamanın padişahının gözdesi, vaktin vekillerinin doğruluk üzere muteberi, iyi yaratılışlı emir Eflak voyvodası İskerlet-zâde Kostantin Bey”* şeklinde Eflak voyvodası İskerlet-zâde Kostantin övülür. Daha sonra eserin yazılış sebebi mealen şöyle açıklanır: *“mübarek bir günde (Voyvoda Kostantin'in) içim içim sohbet meclislerinden neşelenip yerine getirilmesi gerekli çeşit çeşit cömertlik vaatlerinden mutlu olduğumuzda bu fakire ilgi gösterip halen sağlam temelli İskerlet hanedanının baba yolundan kardeşim olan Aleksandır Beyzâde bu ana gelinceye kadar doğuştan gelen yeteneğiyle kendisine yetecek kadar çeşitli dilleri kitaplarından okuyup öğrendi; lâkin bundan sonra kendisine bazı nadir ve faydalı hikayelerle bereketler getirecek öğüt ve noktelerle dolu Türk Dilinde Benâm-ı Havâriyyûn Bürüc-ı Fünûn nâmında on iki bölümlük bir risale yazıp uğurlu kaleminizle gönül sayfasına işlemeniz çok uygun ve öğrencilerin duasını almanıza sebep olurdu diye teşvik ettiklerinden dolayı Allah'ın yardımıyla bu eserin yazılıp bitirilmesine tam bir gayret sarfettim”*

Yukarıdaki cümlelerden anlaşıldığına göre Kânî bu eserini, Eflak voyvodası İskerlet-zâde Kostantin'in, birçok dilleri kitaplarından bizzat okuyarak öğrenen yeğeni Aleksandır'ın Türkçeyi de pratik olarak öğrenmek istemesinden dolayı yazmıştır. Eserde sadece dil öğretme değil, öğüt verici ve eğitici hikayelerle hoş vakit geçirme ve âdâb-ı muâşeret kaidelerini gösterme de hedeflenmiştir.

Eserin, kendisine pratik Türkçe öğretmek için yazıldığı kişi olan İskerlet-zade Aleksandır Fenerli bir Rum aileye mensup Osmanlı bürokratu olup Tercüman-ı Divan-ı Hümayun görevinde bulunmuş ve Eflak-Boğdan voyvodalığı yapmıştır. 16. yüzyıl sonrasında Osmanlı diplomasisi içinde özel bir öneme sahip olan Divan Tercümanlığı görevinde bulunan kimseler daha ziyade Macar, İtalyan, Leh, Alman ve Rum asıllılardan oluşurken, Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa'nın Kandiye kuşatmasında ve barış görüşmelerinde büyük yardımını gördüğü Panoyoti Nicoussios Mamonius adlı Sakızlı bir Rum'u 1669'da bu göreve getirmesinden sonra baş tercümanlık görevi 1821'e kadar Fenerli Rumların

elinde kalmıştır. 1709 yılında İskerlet-zade Nicola'nın Boğdan voyvodalığına atanması zamanla gelenekselleşmiş ve Fenerli Rum beylerinin Osmanlı yönetim erki içindeki yerlerini pekiştirmiştir (Orhonlu,1975:13-25).

Eserin Konuları

Eser, klasik nasihat kitaplarında görülen aritmetik esaslara uygun olarak düzenlenmiş ve makale adı verilen on iki bölüme ayrılmıştır. Bu makalelerin başlıkları geleneğe uyularak Farsça yazılmıştır. Eserin 12 bölüm halinde düzenlenip adına da *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* denilmesinin sebebi, hıristiyan birisi için yazılmış olmasındandır. Bilindiği üzere Hz.İsa'nın 12 havârîsi vardı. İşte bu sebeple eserin hem isminde havârî kelimesi zikredilmiş, hem de 12 havârîden dolayı tertip şeklinde bu sayı gözetilmiştir. Her makalede soru-cevap şeklinde konuyla ilgili hikayeler bulunmaktadır. Her bölümdeki konuyu daha iyi açıklamak için seçilen hikayeler yer yer deyim, atasözü, beyit, mısra, ibare ve secîli kelime ve tamlamalarla pekiştirilmiştir. Karşılıklı konuşmalardaki sıcak ve canlı hitaplar okuyucunun hemen esere ilgi duymasını ve önce o bölümü, sonra da bütün eseri sonuna kadar okumasını sağlamaktadır. Başlıkları Farsça yazılmış olan makale konuları şöyledir:

Birinci makale: Dikkatli bir arayıp sormadan sonra tanıdığın tanıdığa geleerek meramını elde etmesi.

İkinci makale: İyi huyluluğun güzellikleri ve kötü huyluluğun kınanması konusunda tanıdığın tanıdıkla karşılaşması.

Üçüncü makale: Salih ve öğüt verici kişinin ayyaş ve yaramaz kişinin evine gelerek nasihatıyla o kişiyi iyş u işretten döndürmesi.

Dördüncü makale: Edep sahiplerinin makbullüğü ve öfke sahiplerinin merdudluğu konusunda iki hasmın Rumeli kazaskerinin önüne gelmesi.

Beşinci makale: Zekat ve sadakaların verilmesiyle bela ve afetlerden kurtulma konusunda sadrazam divanında kazaskerin önüne dava gelmesi.

Altıncı makale: Kıssadan hisse kapma konusunda bir tabibin garip bir avcı ile tartışması.

Yedinci makale: Riyazet ve ibadet sonucu murada erme konusunda mabede kapanmış şeyhe yüksek dereceler ricasıyla şihnenin gelmesi.

Sekizinci makale: Kıymetli eşya ve kulların değerini bilme ve emri altındakilerin kıymetini tanıma konusunda padişahın baş imrahorunun padişahın muşahibinin huzuruna gelmesi.

Dokuzuncu makale: Ham hırs ile oluşan nankörlüğün aşağılanıp tam kanaatle oluşan şükrediciliğin beğenilmesi konusunda, Bağdad halifesinin hazinedarının babasının makam tebriki için Aliabad şehrinden gelmesi.

Onuncu makale: Tam bir dikkatle hizmetçileri deneme konusunda Devlet ileri gelenlerinden birisinin büyük alimlerden birisine ziyaret ve sohbet için gelmesi.

On birinci makale: İki eski dostun buluşarak kötü düşüncelilikle oluşan iftira ve suizan konusunda konuşmaları ve arkadaşlarının bilgili birisinden tiksintmeleri karşısında tiksiniyen kişinin çağırılıp öğütlerle ikna edilmesi.

On ikinci makale: Kendi sırlarını arkadaşlarından ve kendi hizmetkarından gizleme hususunda Cidde'ye gelen akıllı ve zeki bir tüccarın mesleğiyle ilgili konularda konuşması.

BİRİNCİ BÖLÜMDE, iki tanıdık yolda karşılaşırlar ve hal-hatır sorduktan sonra biri ötekine nereye gittiğini sorar. O da, içinde kendisine duyduğu büyük sevginin zorlamasıyla dayanamayıp kendisine geldiğini söyleyince, öteki öyleyse neden bu kadar geciktiğini sorar. O da, gelememesine anlatılması zor tuhaf bir olayın sebep olduğunu süslü ifadelerle anlatır. Buna göre uykusunda içi yılan dolu bir torbaya meyve var zannıyla elini sokmuş ve yılanlar da elini sokmuştur. Feryadla uykusundan uyanmış ve bunun etsiyle kapı kapı dolaşarak rüyasını tabir ettirmeye çalışmıştır. Tabirinden de böyle bir rüyanın kendisine uğur getireceğini öğrenmiştir. Bu ve sonraki hikayelerde sıkça kullanılan deyim, atasözü, şiir vb. eseri daha ilgi çekici hale getirmektedir. Bu hikayede geçen: “*âlem-i menâmda muhlisiniz dahi gûyâ ol temâşâ-gâhım olan zükâkdan piyâdece gelürmişem, bir dosta rastgeldim; elinde memlû bir makreme var; bana doğru uzatdı, şundan biraz alın ve tenâvül edin dedi. Bendeniz münkesirü'l-hâtır olmasun için makremenin içine elimi sokduğum gibi makremede mîve hayâl eylediğim meger binden mütecâviz birbirine benzemez hurde ve bârîk yılanlar var imiş bunların mecmû def'aten elime sarıldığı gibi feryâd-ı gûnâ-gûn ile bîdâr ve dâire-i akıldan çıkup mecnûn-vâr bî-karâr oldum.Hâlâ ol günden berü ebvâb-ı mu'teberi devr ederim*” cümleleri eserin orta nesir grubunda yer aldığını gösterir.

İKİNCİ BÖLÜMDE, yine iki tanıdık yolda karşılaşırlar ve karşılıklı iltifat edip hal-hatır sorarlar. Biri *azimetiniz nerecige sultanım* diye sorunca öteki durumunu anlatır. Buna göre, evde sıkıldığından bir dostunu ziyaret etmek istemiştir. Dostu ona, doğru davrandığını, ancak evine ve kendisine kendisinden daha yakın birisinin olmadığı aşıkarken ve de evi yolu üzerindeyken neden uğramadan

basıp geçtiğini sorar. O da, hatasını kabul etmekle birlikte birkaç defa kendisini evde bulamadığını öne sürerek mazeret beyan eder; ama dostu bunu kabul etmez. Daha sonra, ziyarete gitmesinin sebebini anlatır. Buna göre, kendisine bir dost tarafından hediye edilmiş çok sevdiği atını bir dostu ödünç olarak istemiş; o ise atı dost hediyesi diyerek vermemiştir. Daha sonra bundan duyduğu pişmanlığın etkisiyle arayı düzeltmek istemiştir. Bunu dinleyen dostu ona bu hareketinin yanlış olduğunu çeşitli misallerle anlatır. O da hatasını kabul edip bir daha asla böyle bir şey yapmayacağına dair söz verir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE öğüt verici bir kişi ayyaş birisinin evine gelerek nasihatıyla o kişiyi işretten tevbe ettirir. İki dost karşılaşır selamlaşırlar ve hal-hatır sorarlar. Karşılıklı konuşmalarda birbirlerine sultanım diye hitap ederler. Birisi taat ve ibadetin sıhhat ve afiyet sebebi olduğunu söyler; öteki de bunu onaylayıp Eyüp peygamberi örnek gösterir. Ayrıca Firavun’u da taat ve ibadetin afiyete sebep olduğuna örnek gösterir. Ayyaş olanı, Firavun o halde böyle yapmışken, dert gidermek için saf şarap içmem neden taatıma engel olsun der. Dostu, haramlara rağbet itaate engel olur deyince o da benim yalnızken ara sıra düşse kalka namaz kılmam tam bir ibadet değil midir der. Dostunun “sarhoşken namaza yaklaşmayınız” ayetini okuyup buna muhalif olmak itaat dışı bir harekettir demesi üzerine “ama sultanım içmesem hiç kendimi bulamam, bu derdin ilacı nedir” diye sorar. Dostu “içmek bir hayat temeli değil ya” deyince öyleyse çare ne, nasıl bırakayım diye sorar. Dostu, cimri kişilerden birisinin, aldığı çok değerli yiyeceklerin parasını gizlice vermeyip cebine attığını ve o yiyecekleri hiç yemeden onlardan biriktirdiği parayla cami yaptırıp ahiret arzuladığını hatırlatır ve bununla bağlantı kurarak kendisinin de meyhanede dolu kadehin dolacağını gördükçe içmiş gibi davranıp şarap için vereceği parayı cebinde biriktirmesini öğütler. O ise üç gün aç kalsa ölmeyeceğini; ancak kırmızı şarabı bir an görme-se gözlerinin görmeyeceğini söyler. Dostu zevk ve neşenin akıl ile olacağını örneklerle anlatır ve akıl sermayesine sahip olmayan cahil tacirin Karun’un hazinesine de sahip olsa bir neşe bulamayacağını söyler. Bunun üzerine ayyaş kimse dostunun ellerini öperek nasuh tevbesiyle şarabı bırakır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMDE Rumeli kazaskerinin önüne birisi gelip birine 250 kuruş borcu olduğunu, borcunu zamanında ödeyemediğinden alacaklısının kendisini on beş gün önceden sıkıştırıp hapsedirmek istediğini, bunun üzerine toplam 500 kuruşluk altın eşyasını ona rehin olarak verip on gün mühlet istediğini; ama daha sonra alacaklısının alacağı hazırlandığı halde rehinleri vermek istemediğini söyler. Bunun üzerine kazasker üç şahit dinler. Şahitlerden birisi

olayı doğrular, ama alacaklı onu yalancı şahit olmakla suçlar, kazasker ise te-reddütle birlikte şahitliğini kabul eder. İkinci şahit gelir, ancak vakıf geliri top-lamakla uğraşması ve kazaskere küstahça cevap vermesi sebebiyle kabul edil-meyerek kovulur. Daha sonra davacının haklı olduğuna karar verilir. Hikayenin sonunda olaydan çıkarılması gereken ders şöyle anlatılır: ilk şahit yalancı olma-sına rağmen düzgün ve ustaca konuştuğu için şahitliği kabul edilmiştir. İkinci şahit ise bilgili ve hünereli olmasına rağmen öfkeli ve meram anlatmada eksik olduğundan reddedilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜMDE, verilen zekat ve sadakalarla bela ve afetlerden kur-tulmaya dair bir hikaye anlatılır. Sadrazamın meclisinde kazaskerin huzuruna bir dava gelir. Birkaç kişi bezirgan hacıda 4250 kuruş alacakları olduğunu bildirip davacı olurlar; hacı ise bunu kabul etmez. Kazasker, hacının delilli ve ikna edici cevap vermesini ister. Davacılar kendilerine bir yerden beş bin kuruş para geldiğini, sermayenin dışındaki faizini aralarında bölüştüklerini, kalan 4250 kuruşu ise bir poliçesini ödemek için isteyen hacıya 15 gün va'de ile verdiklerini söylerler. Kazasker, ellerinde sadece mühürsüz bir borç senedi ve şahitler olduğunu öğrenince hacıya dönüp durumu sorar. Hacı, şuurunu kaybettiğini söyleyip şahitleri görmek ister. Şahitler gelir ve sorguya çekilirler. Durumu anlatırlar ve hacının senede mühür vuracağı sırada çavuşbaşının çukadar vasıtasıyla kendisini çağır-ması üzerine telaştan vurmadığını söyler; ama hacı bütün bunları reddeder. Ka-zasker, çavuşbaşıyla çukadarı dinler ve onlar hacıyı çağırma olayını doğrulayıp ayrıca akçeleri sandığına koyup mühürlediğini gördüklerini de söylerler. Hacı yine yalanlar ve sandığa koyduğu akçelerin başka akçeler olduğunu söyler. Diğer şahitler de hep hacının aleyhinde şahitlik ederler. Neden sonra hacı senedi görmek ister ve bakınca da hatırlayarak kazaskere olayı anlatır. Buna göre, davacıların yazdırdıkları bir borç senedini kendisine doğru olup olmadığını okuyup anlaması için gösterdiklerini, kendisinin de borç senedini, duymaları için içindeki borç sözlerini ifade eden ifadelerle birlikte yüksek sesle okuduğunu, ancak her hangi bir akçe almadığını söyler. Şahitler bunu duyunca bağırıp çağırarak hacının hakla-rını gaspettiğini söyleyip hak isterler ve mahkeme heyetini de kızdırırlar. Daha sonra durum anlaşılır ve yalancı şahit olduklarına hükmedilip diğer yalancı şahit-lerle birlikte bir gemiye konularak Cezayir'e sürülürler. Hikaye sonunda: 'veril-mesi gereken zekatını fakirlerden esirgemeyip veren kimsenin malına hasar ve bedenine zarar gelmez' şeklinde öğüt verilmiştir.

ALTINCI BÖLÜMDE, bir tabibin bir balıkçı ile balık avcılığı üzerine tar-tışması anlatılır. Tabip, balıkçıya selam verip yaklaşır ve soru cevaplarla sohbet

koyulaşır. Balıkçı, dükkanı yanıp işsiz kaldığını ve evine yakın olduğu için orada balık avladığını söyleyince tabip onu teselli eder; orada kötü kokulardan ve rüzgarlardan hasta olabileceğinden bahisle başka bir iş yapmasını tavsiye eder. Tartışma bu şekilde devam eder.

YEDİNCİ BÖLÜMDE, riyazet ve ibadet üzere yaşayarak muradına erme konusu anlatılır. Mabede kapanmış bir şeyhe yüksek dereceler isteyen bir çarşı ağası(şihne) gelir. Selamlaşıp hal-hatır sormadan sonra, şeyh şihneye ziyareti azaltın deyince şihne af diler; ancak şeyh, şihnenin kusurunun çok olduğunu söyleyip afvının zor olduğunu belirtir ve bunu şihneye anlatmaya çalışır. Şeyh ona, kulların haklarının ağır yükünü taşımadığı ve fukaranın haklarını sağlamada yavaş davranmadığı takdirde ibadetinde beşeriyet gereği olacak kusurlarının afvedilebileceğini söyler. Bu konudaki karşılıklı konuşma uzun uzadıya sürer. Sonunda şeyh, şihneye inancını temiz tutup yüzünü yere yönelterek, kendini tam kontrol ederek ve gizliyi-açığı bileni de düşünerek hareket etmesini tavsiye eder. Hikayenin sonunda öğüt olarak, her meslekte bir mürşid-i kamile ihtiyaç olduğu belirtilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜMDE, kıymetli eşyanın, kulların ve emri altındakilerin değerini bilme ve tanıma konusunda padişahın baş imrahoru ile padişahın musahibi karşılıklı konuşurlar. Bu bölümde baş imrahor, musahibin huzuruna gelir ve birbirlerini iltifat ve dualar içinde selamlayıp uzun bir sohbete girerler. Konuşmaları genellikle emir altındakilerle ilgili şikayet, iltimas, adavet, haset vb. olumsuzluklar ve buna karşılık padişahın gazaba gelerek uyguladığı ceza veya aflardır. Menfî hareketler karşısında aralarında genellikle “Cenâb-ı Kibriyâ cümlemizi eyliklerden ayırmaya” şeklinde dua ederler. Bütün bir eserde karşılıklı konuşmalarda şahısların kendileri için genellikle muhlisiniz (riyasız dostunuz) tabirini kullanmaları dikkati çekmektedir. Hikayenin sonunda baş imrahorun durumundan memnun kalan musahip, *vâkii’l-hâl* başlığı altında şöyle der: “dinle canım ağa! Efendilere layık olan, türlü iyilik ve cömertliklerle sadık hizmetçilerini utandırıp işte böyle kendisine kul ve her yönden sözüne güvenilir etmektir. Böylesine iyilik görmüş bir kul da, hizmet ettiği velinimetinin varlığını, ırzını ve malını, kendi vücuduna, ırzına ve malına tercih ederek tıpkı senin gibi sevinç ve iltifatı kapmalı, akranının derecesini yükselmeli ve dostlarının kalplerini almalıdır. Böyle bir efendi sadık hizmetçilere muhtaç olacağı gibi, böyle bir kul da zilletin yıldırım okunun temrenine hedef olmayacaktır.”

DOKUZUNCU BÖLÜMDE, ham hırsla oluşan nankörlüğün aşağılanıp tam kanaatle oluşan şükrediciliğin beğenilmesi konusu işlenir ve buna örnek olarak da

Bağdad halifesinin hazinedarının babasının makam tebrikine gelmesi gösterilir. Oğul babaya, baba da oğula hoş geldin deyiş iltifatkârâne ifadelerle hal hatır sorarlar. Oğlu babasına yollarda zahmet çektiniz mi diye sorunca babası “sermayesini yitirip karasevda şehrinin haydutu olmuş sevdalıya yol zahmeti şekerli şerbet içmek kadar gelmez” şeklinde cevap verir. Daha sonra babası yolda karşılaştığı başka güçlüklerden bahseder. Oğlunun konuşmalarını dinleyip dürüst ve övünülecek hareketler yaptığını anlayan babası oğluna övgüler düzer ve “ey yavrum, zamane hırsızları ellerine geçen zerre kadar malın kendilerini öldürecek zehir olduğunu bilseler de ondan vazgeçmezler” der. Buna karşılık oğlu “peki onlar hiç ahireti düşünmezler mi” diye çıkışınca babası ‘hey seni yavrum hey; zamanımız emirlerinden kendilerine güvenilip işbaşına getirilen, ama bu güveni boşa çıkaran o kadar hain hizmetçi vardır ki velinimetinin verdiği makamın katbekat getirisi olduğu halde kanaat etmeyip efendisinin güvendiği birkaç yaramazın da yardımıyla mîrî malın yarısını aşırıktan başka, efendisine bir çürük yumurta dahi hediye gelecek olsa onu da bir tarafından yılan gibi delip içindeki beyazı kuyudan su çeker gibi emer; zira bu yumurtanın kabuğu çalınamaz’ der. Oğlu bunu dinledikten sonra ‘benim cömert emirlerimin hizmetçilerinden böyle bir durum çıkmaz; çünkü onlar çok cömert olup kullarının meramlarını yerine getirirler ve hizmetçileri de zerre kadar haktan sapmazlar’ deyince babası ‘emirlerin yakınlarından işbaşında olan böyle bir hain, sözü geçer zalim bir şahıs olduğu takdirde hislerine uymayan bir günahsız en adi bir suç isnad ederek işten atıramaz mı’ diye sorar. Oğlu bu soruya ‘evet, zamanımız emirlerinin çoğu yakınlarını çalıştırmaya düşkün olduklarından sadık görevlilere sahip olmaları zordur’ diye cevap verir.

ONUNCU BÖLÜMDE büyük bir dikkatle hizmetçileri deneme konusunda devlet ileri gelenlerinden birisi büyük alimlerden birisine ziyaret ve sohbet için gelir. Selamlaşıp hal-hatır sorulduktan sonra aralarında, başkasının elinden çıkan işlere ne derece güvenilip güvenilemeyeceği hususunda sohbet başlar. Söz, padişahın, şanına layık olanı nedim seçmesi konusunda nedimlerden tatlı sohbetleriyle bilinen İshak Efendi’ye gelir ve sohbet onun üzerinde yoğunlaşır. Onun padişahın nedimi olduğu halde servetinin artmamasının padişahın iltifatına mahzar olamamasından olabileceği şeklindeki kanaatin yanlış olduğu örneklerle uzunca anlatılır ve sonunda, kulluktan ayrılmayı reddedip kulluk üzere yaşamayı kabul eden iyi huylu hizmetçilerin bu hareketleriyle değerlerini yükselttikleri ve kazanç elde ettikleri belirtilir.

ON BİRİNCİ BÖLÜMDE, iki eski dosttan birisi dostunun evine ziyarete gelir ve kötü düşünceden çıkan iftira ve suizan konusunda konuşurlar. Önce selamlaşıp

hal-hatır sorulur ve daha sonra hikayeye geçilir. Hikayeye göre, Yağlıkçızade Sadık Çelebi adlı birisi Tahtasakal Mehmet Ağa adlı bir dostunu hasta yatağında ziyaret eder ve Hz.Eyyub'u örnek göstererek onu teselli etmek ister; fakat, söylediği bu teselli sözünü Mehmet Ağa yanlış anlayıp kendisine pâyzen(deniz esiri) demek istediğini çıkarır. Bunun üzerine Tahtasakal meclise çağırılır ve bu davranışı üzerine güzel söz ve öğütler veren bir dostu ile sualli cevaplı konuşur. Sonunda davranışının hatalı olduğunu kabul ederek pişman olur ve özür diler.

ON İKİNCİ BÖLÜMDE, tüccardan bir süvari ile gemiden inerek Cidde'ye gelen Bâzerganzâde konu edilerek kendi sırlarını arkadaşlarından ve kendi hizmetkarından gizlemek konusu anlatılır. Bâzerganzâde ticaretle sır saklamakla ve akılla başarılı olduğunu anlatır ve “akıllı tüccar satıcının malına değer vererek bakarsa en ucuzuna kapayamaz” diye de öğüt verir. Hikayede, kıskanılıp haset edilecek derecede zeki bir tüccar olan Bâzerganzâde mal alıp satarken uyguladığı gıpta edilecek kadar ilginç kurnazlıkları süslü ve akıcı ifadelerle anlatır.

Sonuç

Gerek tertip şekli ve gerekse metoduyla dikkati çeken önemli bir eser olan *Bürûc-ı Fünûn*, dil öğretimi ve öğreniminde istifade edilecek pek çok bilgi, belge ve malzeme taşımaktadır. Her ne kadar esere ilk bakıldığında ağdalı ve süslü bir dille yazılmış intibai verse de daha dikkatli okunduğunda bu intiban yanlış olduğu hemen anlaşılmaktadır. Eser, Hâcegân-ı Dîvân-ı Humâyûn gibi Osmanlı Devleti'nin birinci derecede resmî kalem ustalarının yetiştiği yerden çıkmış büyük bir münşî ve divan katibince yazılmıştır ve Türkçe'yi pratik olarak yerli yerince konuşacak kadar bilmeyen bir Rum yöneticisine hitap etmektedir. Yani, eserin yazıldığı kişi de bir divan görevlisi olup klişeleşmiş resmî deyim ve tabirlere aşınadır ve birçok dili kitaplarından kendi kendine öğrenmiş kabiliyetli bir kimsedir. Türkçe'yi de yerli yerinde, usûlüyle ve akıcı bir biçimde öğrenip konuşmak istemektedir. Bu sebeple eserde kullanılan kelime, deyim, tabir, atasözü, görüşme-konuşmalarda kullanılan ifadeler vs. özenle ve dikkatlice adeta süzülerek seçilmiştir. Mesela hemen her bölümde yeri geldikçe cümleler arasında “*kurb-ı sultân âteş-i sûzân buved; el-insân ubeydi'l-ihsân, çürük yumurtanın akını kuyudan su çeker gibi emmek; el iliyle yılan tutmak; kurt boğazına ciğer asmak; bir dilbere dil ver ki belâdır dimesünler-bir bâdeyi nûş et ki hatadır dimesünler; düş karada kal karada*” şeklinde pek çok deyim, atasözü, kelâm-ı kibâr, beyit, mısra, ibare vb. ustalıklı ve akıcılıkla kullanılmıştır. Eser bu bakımdan Türk dili ve edebiyatı için çok önemli bilgi ve belgeleri ihtiva etmektedir. Eserin dili biraz resmîlik taşısa da genel cümle yapısına bakıldığın-

da tamamen günlük dilden alındığı görülür. Aslında yazanın da yazılanın da protokol erbabı olmasınca bunda bir gariplik de yoktur. Filolojik, folklorik, sosyolojik, psikolojik, pedagojik, vs. birçok gayeye de hizmet eden eser, analitik biçimde incelendiğinde Türk dili ve edebiyatı için hayli önemli malzeme ortaya çıkacaktır ve biz de halen çalışmalarımızı bu yönde sürdürmekteyiz.

Kaynaklar

- Ahmed Rifat Efendi, *Lugat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye*, 7 Cilt, İstanbul, 1299-1300
- Atâ'î Nev'îzâde, *Hadâ'iku'l-hakâyık ft-Tekmileti's-şakâyık*, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri, (Hzr. A.Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989.
- Babinger Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları Sozluđu*, (Haz.: C. Üçok), KBY 1992.
- Bardakođlu Ali, *Hediye*, DİA, İstanbul 1998, ss.151-155.
- Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333-42.
- Eliaçık Muhittin, "Uluslararası Türk Kültüründe Hediye Sempozyumu", MÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, 16-17 Kasım 2005, İstanbul.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Katalođu, MEB Yay., İstanbul. 1961
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 4 Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz..Cemal Kurnaz), KTBYYay., Ankara 1986
- Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâ'ili*, MEB Yay.Dai. Bşk.Kütp. nr. B. 870, 2 Cilt
- Olgun İbrahim, *Farsça ve Türkçe Atasozleri ve Deyimler Üzerine*, TDAY Belleten 1972, Ankara 1989, ss.153-72.
- Onan Necmettin Halil, *Izahlı Divan Şiiri Antolojisi*, MEB Yay. İstanbul 1989.
- Orhonlu Cengiz, "Osmanlı Devletinde Tercümanlık", Atatürk Konferansları, C.5, TTK Yayınları, Ankara 1975, ss. 13-25.
- Sâkib Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyân*, I-II-III, Mısır 1283.
- Şehabeddin Süleyman, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1328.
- Temizel Ali, *Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri*, SÜ SBE Konya (Y. Lisans Tezi) 1996
- Timurtaş Faruk K., *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1990.
- Ülken Hilmi Ziya, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", AÜ İlahiyat Fak. Dergisi, C.17, Ankara 1969, ss. 1-28.
- Yavuz Kemâl, "XIII - XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", TDA, S.:27, Aralık 1983, ss. 9-56.
- Yücel Hasan Ali, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1932